

Усупова М.К.

МАНАСЧЫЛАРДЫН ӨМҮР БАЯНЫН ИЗИЛДӨӨДӨГҮ
КАЛИМ РАХМАТУЛЛИНДИН РОЛУ

Усупова М.К.

РОЛЬ КАЛИМА РАХМАТУЛЛИНА В ИССЛЕДОВАНИИ
БИОГРАФИЙ МАНАСЧИ

М.К. Usupova

THE ROLE OF KALIM RAKHMATULLIN IN THE STUDY
OF BIOGRAPHIES MANASCHI

УДК: 94(574+470.398

Бул макалада «Манас» эпосунун алгачкы изилдөөчүсү Калим Рахматуллиндин 1942-жылы «Кыргызмамбастан» жарык көргөн «Манасчылар» китеби жөнүндө сөз болот. Китептеги манасчылар жөнүндөгү биографиялык материалдар талдоого алынат. Манасчылардын өмүр баянын изилдөөдөгү К.Рахматуллиндин тарыхый ролу, салымы аныкталат.

Негизги сөздөр: фольклор, манасчылар, өмүр баян, респондент, элдик оозеки чыгармачылык, фольклор жыйноочу, көз караш, жарандык позиция, биограф, изилдөөчү, «Манас» эпосу.

В статье рассматривается книга «Манасчи» одного из первых манасоведов Калима Рахматуллина, которая издавалась в 1942 году Киргосиздатом. Анализируются биографические материалы о сказителях «Манаса», которые помещены в названной книге. Определяются исторические заслуги К. Рахматуллина как первого биографа манасчи.

Ключевые слова: фольклор, биография, респондент, устное народное творчество, собиратель фольклора, мировоззрение, гражданская позиция, биограф сказителей, исследователь, эпос «Манас».

The article discusses the book "Manaschi" one of the first Myasoedov Kalim Rakhmatullin, which was published in 1942 by Kirgistan. Analyzes biographical material about the narrators of Manas, which are placed in the book. Defined the historical achievements of K.Rakhmatullin as the first biographer Manaschi.

Key words: folklore, biography, Respondent, folklore, a collector of folklore, ideology, citizenship, the biographer of the narrators, the researcher, the epic "Manas".

Калим Рахматуллинди манасчылардын Кыргызстандагы алгачкы биографтарынын бири деп атоого негиз бар. Анын «Манасчылар» китебиндеги «Манасчылардын биографиялык материалдары» аттуу бөлүмү өтө сейрек кездешкен, тарыхый жактан табылгыс материалдарды жана уникалдуу фактыларды камтып тургандыгы, ошондой эле, бөтөнчө кызыктуу мазмуну, автордук чечмелөөлөрдүн кыйла олуттуулугу менен айырмаланат. Биографиялык материалдардын кызыктуу жана уникалдуу болуп чыгышы Калим Рахматуллиндин мезгил жагынан манасчыларга жакын турушуна, кээ бир көзү түрүү манасчылар менен аралашып жашашына жана көзү өткөн манасчыларды көрүп калган адамдар менен замандаш болгондугуна да тыгыз байланышат десек

жаңылбайбыз. Себеби, өмүр баян материалдарын манасчылардын замандаштары, туугандары, достору сыяктуу респонденттердин оозунан жазып алган же болбосо, ошо кезде жашап турган жомокчулардын оздөрүнүн айтып берүүсүндө кагазга түшүргөн, ошондой эле ошо кездеги фольклор жыйноочулардын жаңы эле чогулткан материалдарынан «изин суутпай» пайдаланган. К.Рахматуллин өзү минтип жазат: «Балыктын билими, саясы көз карашы, кала берсе акындыгы жөнүндө маалымат эң аз. Аны көрүп билген бир нече карыянын, айрыкча манасчы Шапактын айтканына таянып, бул биографияны түздүк. Булардын айтуунча Балык эң динчил адам болуп, намазын үзбөй окуган жана колунан тесмеси түшкөн эмес» (Рахматуллин К. Манасчылар. - Фрунзе, Кыргызмамбас, 1942-ж., 61-бет).

Мына ушинтип изилдөөчү манасчы Балык жөнүндөгү биографиялык материалды манасчы Шапак Рысмендеевдин өз оозунан угуп жазган. 1863- жылы туулган Ш.Рысмендеев 1930-40-жылдарда К.Рахматуллин менен замандаш жашап, көптү билген, көптү көргөн, мурдагы чоң манасчылар менен жолуккан, алардын кээ биринен таалим алган талант болгон. Шапак 13-14 жаш курагында Чүйдөн Кочкорго көчүп келип туруп калган атактуу Балык манасчыны көрүп, көрмөк турсун анын жанында үч жыл жүрүп, манасын үйрөнгөн. Кийин жигит болгон кезинде Балыктын ырчы уулу Найманбай менен бирге жүргөн. Ш.Рысмендеев Балык манасчынын өмүр баянын, чыгармачылык таржымалын жакшы билген. Мына ошондуктан Шапак Рысмендеевдин айтып берүүсү боюнча жазылып алынган материалдар, айрыкча, Балык манасчы жөнүндөгү биографиялык фактылар дээрлик «документалдык» мүнөзгө ээ десек жаңылышпайбыз. Кыскасын айтканда, изилдөөчү К.Рахматуллиндин мурдагы-кийинки манасчылардын замандаштары болуп эсептелген респонденттердин оозунан жазып алган, же болбосо, көзү тирүү манасчылардын билдирүүлөрүнөн, айтып берген аңгемелеринен, маалымдоолорунан топтогон биографиялык материалдары реалдуу чындыкка жакын экендиги жана тарыхыйлуулугу, сейрек мүнөзү менен баалуу. Маселен, К.Рахматуллиндин манасчы Чоюке Өмүр уулу жөнүндө эмне деп жазгандыгын окуп көрөлү:

«Чоюке Бугу эли Арык тукумунан болуп, Ысык-

Көлдүн Түргөн деген жеринде туулуп өскөн. Ал 1925-жылы 45 жаштар чамасында өлгөн. Атасы жана анын агаиндери кедей болуп, кулактарга жалданып иштеп жүрүшкөн. Чоюке өзү да батрак болуп иштеген. «Манасты» айта баштаганга чейин атасынын Кененбай деген тууганына жигит болуп, Атбашы, Нарын жактарына да барып келген. Мына ушул кездерде ал «Манасты» айта баштайт да, Манастын күмбөзүнө зиярат кылуу үчүн, Кененбайдан качып, Таласка келет. Манастын күмбөзүнө зиярат кылган соң, Таластын өзүндө туруп калат. Таластагы Карабаш Кудайберген жана Кызылбаш Кудайберген деген эки чоң манаптыкында 5-6 жыл жүрөт. Андагы кесиби «Манасты» айтуу болот. Таластан кайра келе жатып, Чүй өрөөнүндөгү Солтолук Бала Айылчы деген мыктыныкында 3-4 жыл жүрөт. Мында да манасчы болот.

Бул саякатынан элге кайткан соң, бир аз туруп, Кытайга караган Какшаал деген жерге барып, анда үч жыл туруп калат. Ал жерде Усубакун деген манасчы менен бирге жүрөт. Усубакун чериктердин мыктысы экен. Бирок бул арада Усубакун өлүп калгандыктан, Чоюке кайра элге, Ысык-Көлгө кайтат.

Бул кайтышында үйлөнүп, бала-чакалуу болуп туруп калат. Кыргыз элинин 1916-жылдагы көтөрүлүшү кезинде, эл менен кошо кытайга качат. Ал жерде аялы жана балдары өлүп, жалгыз башы кайра келет.

Чоюкенин башкы мугалими көлдөгү Акылбек деген манасчы болгон.

Чоюке «Манасты» 20 жашка чыкканда айта баштайт. Анын «Манасты» айта башташы да түш көрүү менен байланыштырылат.

Чоюке «Манастын» трилогиясын бүт айткан. Ал «Манасты» кооз айткан чоң манасчылардан болуп, «Манасты», айрыкча Бакайдын аңгемесин айтканда уккан эл ыйлап жиберчү экен. Анын вариантын толук болбосо да жазып алынган дешет. Бирок аны жазган жолдош өлүп кеткендиктен, ал материал табыла элек» (Рахматуллин К. Манасчылар. - Фрунзе, Кыргызмамбас, 1942-ж., 80-82-беттер).

К.Рахматуллин бул фактыларды кимден жазып алгандыгын маалымдаган эмес. Балким К.Рахматуллин 1925-жылга чейин Чоюке тирүү кезинде ага жолуккандыр, балким Чоюкенин шакирти Саякбайдан уккандыр, эмнеси болсо да, бул маалыматтарды манасчыны көргөн-билген адамдардан угуп, кагазга түшүргөндүгү көрүнүп турат. Бул «Сакадай бою сары алтын» кичинекей маалыматтан Чоюкенин бул жарык дүйнөдө аз эле жашагандыгын, ошол аз жашаган кыска мөөнөттө атактуу манасчынын деңгээлине көтөрүлгөндүгүн, мындан улам анын укмуштуу талаш экендигин, бир учурларда Чоюкенин жалаң манасчылыкты кесип кылып жан баккандыгын (Таласта Кудайберген манаптыкында, Чүйдө Бала Айылчы аттуу жакшыныкында манасчы катары «кызматта» тургандыгын эстейли), илгерки манаптардын өз короосунда манасчыны кармап ырматып алып жүргөн салты болгондугун билип отурабыз. Бул манастанучулар үчүн өтө кызыктуу жана

маданий мааниси бар уникалдуу маалымат. Бул фактылар кыргыз элинин ичинде манасчылык өнөрүн кадыр-баркынын өтө жогору болгондугун, улуттук маданиятыбыздын айдыңында «манасчы» деген эч жерде жок кесип жарык дүйнөгө жаралып жашагандыгын айгинелейт. К.Рахматуллиндин жогорку «фрагментинен» Чоюкенин Көлдө, Чүйдө, Таласта, Нарында, Какшаалда болуп, эл-жер кыдырып, көптү көрүп көзү ачылгандыгын, анын «Манас» трилогиясынын үч бөлүмүн тең бүт айткан классик манасчы экендигин баамдайбыз. Анын атактуу Акылбек манасчыдан, Какшаалдык манасчы Усубакундан үлгү алганы кызыктуу факт. А түгүл изилдөөчү Чоюкенин вариантынын бир учурда кагазга жазылып алынганы жөнүндөгү маалыматты да берген. Чынында эле, Чоюкенин «Манасынын» жазылып алгандыгы, жазып алууну айтылуу кыргыз революционерин Ниязкан Саргулаковдун жүзөгө ашыргандыгы, китеп кылып чыгарам деп, Баку шаарына алып баргандыгы жөнүндө эл ичинде кеп-сөздөр айтылып келет. Балким, Ниязкан Саргулаковдун эрте өлүмүнө байланыштуу Чоюкенин вариантынын багы ачылбай кала бергендир. Балким ал вариант Бакунун архивдеринин биринде жаткандыр. Бир сөз менен айтканда, К.Рахматуллиндин жыйнаган биографиялык материалдары манасчылардын белгисиз өмүр-баян дүйнөлөрүн караңгылыкта жарк эттирип көргөзгөн прожектордун нуру сыяктуу.

Дагы бир айта турган нерсе, К.Рахматуллиндин «биографиялык материалдары» жөнөкөй гана «хронология» эмес. Өзүнчө бир жандуу илимий изилдөө десек болот.

Илимпоз топтогон материалдарын өзүнүн комментарийлери, чечмелөөлөрү, ой жүгүртүүлөрү, трактоочулары менен коштойт. Бул жагынан караганда, айрыкча, улуу манасчы Сагымбай Орозбаков жөнүндөгү биографиялык материалдар терең мазмунга ээ жана кызыктуу түзүлгөн. Манастануу илиминин кийинки өкүлдөрү Сагымбай Орозбаковдун вариантынын поэтикалык өзгөчөлүктөрү, улуу манасчынын айтуучулук өнөрү, чеберчилиги жөнүндө көп жазышкан. Бирок ошол кийинки изилдөөлөрдөн С.Орозбаковдун өзүнүн инсан катары мүнөзү, граждандык-патриоттук көз караштары, жарандык позициясы, социалдык философиясы өз учурунда кандай болгондугу жөнүндө талдоолорду, ой жүгүртүүлөрдү дээрлик жолктурбайбыз. Ал эми бул маселе болсо, К.Рахматуллиндин «Манасчылар» эмгегинде биринчи жолу козголгону көңүл бура турган кызыктуу факт. Изилдөөчү С.Орозбаковдун өткөн кылымдын 20-жылдарындагы инсандык-жарандык көз караштары жөнүндөгү материалдарды манасчынын бир тууган агасы Алишердин уулу Сыргамбектин айтып берүүсүндө жана С.Орозбаков менен 20-жылдардын башында 4 жыл бою бирге жүрүп, анын «Манасын» өз оозунан кагазга түшүргөн, улуу манасчыга сырдаш болуп калган фольклор жыйноочу Ыбырайым Абдрахмановдун маалымдоосу боюнча жазып алган. Демек, Сагымбай Орозбаков жөнүндөгү маалыматтар реалдуу чындык-

ка эң жакын кайталынгыс фактылар экендигин танууга болбойт.

Кээ бир өмүр-баяндык фактылардан Калим Рахматуллин манасчынын инсандык өнүгүшүнө байланышкан диалектикалык моменттерди көрө билген. Мисалы, К.Рахматуллин манасчынын жаш кезинде чыгарган, ырдаган төмөнкү ырын мисалга алат:

«Кудай бардыр куурайга
 Мен эмне кылдым кудайга?
 Тең жарымы ак буудай,
 Тегерек баш ай куурай.
 Ону куурай, беш буудай,
 Бербей койду бир кудай,
 Баккан эгин ушубу,
 Атам көрсө ургудай»

Бул ыр эгини начар чыгып, жакшылыктуу түшүм бербей калганда, Сагымбайдын кудайга нааразы болуп ырдаган ыры экен. Эгер ал кудайга терең ишенген жаш адам болсо, ал асман тарапты карап, теңирге минтип каяша кылбайт эле. Бул ырдын мазмунунан улам К.Рахматуллин Сагымбай бир кезде жаш убагында диндик ишенимдерден жана догмалардан сырткары эркин мүнөздө да болгон, ал кудайга каршы ырдаган деген ойду берген. К.Рахматуллиндин бул ою Сагымбайдын инсан катары калыптануу жолундагы айрым бир учурду көрөгөч көз менен байкай алгандыгы менен баалуу. Чынында эле, адам төрөлгөндөн эле динчил болуп жаралбайт. Сагымбайдын да динчил эмес мезгили болгон экен. Буга жогорку «атеисттик» нуктагы ыры күбө өтүп турат. Демек, К.Рахматуллин С.Орозбаковдун инсандык өнүгүшүндөгү диалектикалык бир моментти көрө билген.

С.Орозбаков кийин барып диндик ишенимге бекиген. «Сагымбайдын биографиясына караганда, кийин ал динге ишенген жана намазын калтырбай окуп жүргөн адам болгон» – деп жазат, К.Рахматуллин (Ошондо, 86-бет). Рахматуллиндин бул маалымдоосунан улам ой кетет. Сагымбайдын вариантындагы диндик мотивдердин көптүгү анын динчилдигине байланыштуу болсо керек. Кыскасы, Калим Рахматуллиндин «Манасчылар» эмгеги биринчи жолу Сагымбайдын инсандык өнүгүшүнүн эволюциялык жагдайынан фрагментардык мүнөздө болсо да, кандайдыр бир даражада кабар бергендиги менен кымбат.

Изилдөөчү С.Орозбаков жөнүндө андан ары дагы минтип жазат: «Сагымбай жалгыз чыгарма жүзүндө гана элдин авалын жакшыртууга үндөп тим болбостон, күндөлүк турмушта да өзүнүн көз карашын ачык түрдө айтып келген.

Сагымбай падышаны да ап-ачык түрдө сынга алуудан корккон эмес. Николай II такка олтуруп, анын сүрөтүн салган күмүш акча чыкканда, Сагымбай ушуга байланыштырып, падышанын залымдигин айта кетет.

Ал гана эмес, советтерге каршы күрөшкөн эки жүздүү улутчул мыгтайымдарга Сагымбай ачык түрдө каршы чыккан.

Ал эми улутчулардын дагы бир бөлүгү болгон

Кудайкуловчуларды да Сагымбай такыр жактырбаган. Ал, сен элди жеп жатасын, деп Кудайкуловдун бетине айткан. Жолдош Ыбырай Абдрахмановдун айтуунча, Фрунзе шаарында Кыргызстан советтеринин I съезди ачылып жаткан кезде, Сагымбай Абдрахмановду жанына алып, Кудайкуловго учурашууга барат. Анда Кудайкулов сөз баштап: «Саке! Нарын жак кандай, ичкекей, жемекей басылдыбы?» деп сурайт.

Сагымбай: «Кудайкулов өзү баштап жешке шы-маланып кирбедиби. Тердикпайдын кызын бекер алды, Чойбектин Осмонунун кула жоргосун жасалгасы менен алды, Көкүмбайдын көк тайганын каргысы менен алды, Боролдойдон жерди тандатып кестирип, бак-шак тиктирип, түнүкө жапкан үй салдырды деген сөздү элден угуп жатабыз» дейт.

Анда Кудайкуловдун өңү бузула түшүп, «Саке! айлыгыбыз кымбаттуу червандан жүз сом. Ошол жетишет экен» - дейт. Сагымбай дагы эле сөздү узартып:

- 100 сом баары жоктун баарына жетишет!.. Тайсалдабасаң, үйүң жандыралдын (губернатордун) үйүндөй болуптур го»... деп Кудайкуловду жемерейт. Бул окуядан кийин Кудайкуловдун куйруктары Сагымбайды урууга да аракет кылышат. Бирок, Сагымбай Кочкорго кетип, аман калат» (Ошондо, 90-бет).

К.Рахматуллин мына ушинтип, улуу манасчынын реалдуу турмуштагы жарандык позициясы жөнүндө чоң симпатия менен жазган. Көрсө, Сагымбай Орозбаков реалдуу жашоодо тайманбастан, коркпостон чындыкты түз айткан, калыс, адал, абийирдүү жүрүм-турумду жактаган, эл башкаруунун адилеттүүлүгүн сүйгөн, элдин эсебинен ичип-жемейге каршы турган, бирөөлөрдүн кемчилигин тайманбай көзүнө көрсөтүп, ачык сүйлөгөн, атуулдук-жарандык позициясы күчтүү адам болуптур. Мындай бүтүм үчүн манасчынын ошол кездеги өлкө башкаруучулардын бири Кудайкуловго каршы айткан жогорудагы бетке чабар сыны мисал. Эгер ал ушундай адам болбосо улуу манасчы боло албайт эле.

Сагымбай инсандын дагы бир көз караштык өзгөчөлүгү жөнүндө Рахматуллин мындайча баян этет: «Сагымбай кыргыз элинин өзүнчө мамлекет болуп, өз эркинче жашашы жөнүндө да көп ойлогондугу шексиз. Анын Ормон хан жөнүндө айтканы да буга далил боло алат. Ал Бугу - Сарбагыштын уруучулук күрөшүн жактырбай жана ошо күрөш аркасында Ормондун өлгөндүгүнө көп кайгырган. Ал «Ормон Бугулардын колунан өлүп кетпесе, бүткүл кыргыз элинин бүлөсүн эсепке алмакчы экен. Падыша өкмөтүн Түркстанга жолотпой коймок экен. Эң сонун болор эле, ордуна чыкпай калды» деген өкүнүчүн көп айткан. Башкача айтканда, ал Ормон ханды кыргыз элинин башын кошуп, эркиндигин алып бере турган фигура болор эле, деп караган» (Ошондо, 89-бет).

К.Рахматуллин бул жерде С.Орозбаковдун инсан катары социалдык-саясий философиясы жөнүндө

ой жүгүрткөн. Изилдөөчү мындай философия тууралуу оюн айтууда манасчынын Ормон хан жөнүндөгү идеясына таянган. Цитатага алынган фрагменттен Сагымбайдын кыргыз элинин тагдыры, эркиндиги, өз алдынча мамлекет болушу жөнүндө ойлонгон даанышман экендиги, калктын көз карандылык, колониялык абалын кабыл албаган патриот болгондугу, Ормон хандай күчтүү улуттук лидер тууралуу ой толгогондугу, улут тагдырында Ормон хандын ойноп берчү ролу жөнүндөгү социалдык-философиялык утопияны да кыялында алдейлегени көрүнүп турат.

Кыскасы, К.Рахматуллиндин Сагымбай Орозбаков жөнүндөгү биографиялык материалы манасчынын личносту, анын социалдык-саясий, инсандык-жарандык, патриоттук көз караштары, позициясы тууралуу эч жерде кездешпеген маалыматтарды жана изилдөөчүлүк чечмелөөлөрдү камтыгандыгы менен кайталангыс. Бүгүнкү күндө Сагымбай Орозбаковдун чыныгы инсандык бейнесин түзүүдө өткөн кылымдын 40-жылдарында түзүлгөн К.Рахматуллиндин манасчы жөнүндөгү ушул «биографиялык материалы» эң маанилүү булак катары кызмат кылмак демекчибиз.

Булак катары дегенибиздин себеби, дагы айталы, манасчылар жөнүндө бүгүнкү күндө жазылып жаткан портреттерде К.Рахматуллиндин 1942-жылы «Кыргызмамбастан» жарык көргөн ушул «Манасчылар» китебинде жазылып турган көптөгөн сейрек маалыматтардын камтылбагандыгын, пайдаланылбагандыгын көрөбүз. Мындай жагдайдын бир себеби К.Рахматуллиндин 1946-жылы көзү өтүп, аталган китебинин ошол 1942- жылы жарык көргөн бойдон экинчи кайталанып басылбай, мезгилдин катмарларында калып унутулуп кеткендигинен болуш керек деп ойлойбуз.

Бул унутулган китептен, дагы айталы, манасчылардын өмүр баянына байланыштуу бүгүнкү күндүн адамдарына таптакыр белгисиз өмүр таржымал окуяларын жолуктурабыз.

Маселен, Балык менен Саякбай Каралаевдин өмүр-таржымалынан төмөнкүдөй мурда белгисиз жаңы окуяларга күтүүсүздөн күбө болобуз. Бир эки мисалды алдыга тарталы. Маселен, Балык манасчынын өмүрүнөн төмөнкү фрагментти окуйлу:

«Балыктын балалык чагы, ал эмес, жигиттик чагы да көрүнгөндүн кызматында жүрүп өтөт. Атадан жаш жетим калып, оокат үчүн малай болуп иштөөгө аргасыз болот. Балык соку жанчууга өтө уста болуп, бир буум тарууну көз жумганча актап коюучу экен. Балык эмгекти жакшы көргөн адам болгон. Анын туугандары, «сокучу болбой эле, башка иш кылсаңчы» дешсе, Балык «тердеп, чаң болуп, адал кызмат кылганды артык көрөм» деп жооп берчү экен. Балык ошентип малайлыкта жүргөн кезде, кыргыз эли Кокон ханына карачу экен. Олуя-Атада (азыркы Жамбыл) ошо Кокон ханынын улугу болуп, казак-кыргыздан салык (зекет) жыйдырып турган. Таластагы кыргыздын чоңдору ал улукка тартуу катарында, Балыкты кызматчы кылып беришет.

Балык өзүнүн кызматы менен улукка жаккандыктан, улук аны койчуларына башчы кылып коёт. Анан Балыктын колуна үч койчу (чекер) берип, зекетке жыйылган койлорду Намангенге айдатат. Балык койлорду аман-эсен жеткирет жана өзүнүн акындыгын көрсөтүп, «Манасты» айтып берип, Намангендеги чоң улукка да жагып калат. Ал улуктун (Кушбегинин) заказы боюнча аны да мактап ырдайт. Кушбеги Балыкка ат мингизип, тон кийгизип жөнөтүп, Таластагы кыргыздардын Ажыбек, Бүргө деген чоңдоруна, Балыкты жакшы күткүлө, деп буйрук жиберет.

Мына ушу жерден тартып, Балыктын өзүнчө турмушу башталат. Балык өзүнүн акындыгы жана акылмандыгы аркасында бат эле бүткүл Таласка кадырман болот. Ажыбек менен Бүргө Балыктан кеңешисиз иш кылбай турган болуп, чынында элди Балык бийлеп калат. Барган сайын Балыктын акындыгы күчөп, даңкы бүткүл кыргыз элине жайылат» (Ошондо - 58-бет). Саякбай Каралаевдин өмүр жолунан фрагмент: «Эл үрккөндө эл менен бирге кытайды көздөй жөнөйт. Эл менен кошо бараткан Саякбай бир нече жолдошу менен бирге ак армиянын генералы Бычковдун колуна түшөт. Ал туткундарды Түргөн деген жерге айдап барып, адам чыдагыс зомбулук көрсөтүп, көбүн өлтүрөт. Акыр аягында, Саякбай ажалдан аман калып, бир кулака 1918-жылга чейин акысыз малай болуп турат.

1918-жылы Шихабутдин деген большевик баш болгон Кызыл Армия бөлүгү келип калганда, Саякбай ошолордун катарына кирип, кызыл партизан болот» (Ошондо-ЮО бет).

К.Рахматуллиндин «Манасчыларындагы» бул фактылар азыркы «Манастаануу» курстары боюнча жазылган окуу китептеринен, окуу куралдардан, Балык, Саякбай манасчылардын өмүрүнө арналган соңку биографиялык материалдардан, илимий макалалардан, илимий-популярдуу, публицистикалык китептерден кездешпейт. Өйдөкү өмүр баяндан бир үзүм Балыктын баскан жолуна жана инсандык бейнесине табылгыс толуктоо болуп саналат. Бул өмүр баян фактысын келтирүү менен Калим Рахматуллин Балыктын жаш кезиндеги турмушу кыйын-кезеңдүү болгондугун, анын кыйынчылыктарда такшалгандыгын, ак эмгекти, адал мээнетти сүйгөндүгүн, өзүнүн таланты, талбаган күч аракетин менен кожоюндарга, башкаруучуларга жагып, каармандык менен өйдөлөп өсүп, эл-журттун көзүнө көрүнгөндүгүн көрсөткөн. Манасчынын өмүр баянын так, даана түзүү зарылчылыгына келгенде, К.Рахматуллиндин Балык жөнүндөгү биографиялык бул эпизоду жаңыча портрет тартууга табылгыс штрих.

Ал эми жогорудагы Саякбайдын өмүрүнөн алынган фрагмент манасчынын таржымалына да табылгыс тактоо. Биз бул фрагменттен С.Каралаевдин Кызыл Армиянын катарына кандай шартта кошулуп калганын, кошуларга чейин анын тагдырынын драмалуу тарыхынын белгисиз жаңы жагдайын билип отурабыз. Бул фактыны окумуштуу убагында Саякбай Каралаевдин өз оозунан жазып

алган болуу керек.

Жыйынтыктап айтканда, К.Рахматуллин «Манасчылар» китеби Келдибек, Балык, Чоюке, Тыныбек, Сагымбай, Тоголок Молдо, Жаңыбай Кожеков, Шапак Рысмендеев ж.б. залкар манасчылардын өмүр-таржымалы, баскан жолу жөнүндө кайталангыс, уникалдуу материалдарды камтып тургандыгы менен айырмаланат жана манасчылардын өмүр-таржымалын үйрөнүүдө өзүнчө бир булак катары кызмат кыла алат.

Манасчылардын кээ биринин өз оозунан же манасчылар менен аралашып жашаган, көргөн, билген, бирге жүргөн инсандардан жазылып алынган маалыматтарга негизделип тургандыгында жана Рахматуллиндин мазмундуу, логикалуу ой жүгүртүүлөрү, чечмелөөлөрү, бүтүмдөрү менен коштолгондугунда. Манасчылардын биографиясын жазып жатып, К.Рахматуллин алардын манасчы катары

калыптануу, түш көрүү маселелерин да козгоп жүрүп отурат. Калим Рахматуллинди манасчылардын алгачкы биографтарынын бири катары манастануу илиминде өз ордуна коюу зарыл. Анын манасчылар жөнүндөгү биографиялык материалдарын өзүнчө китеп кылып, кайра бастыруу керек.

Адабияттар:

1. Рахматуллин К. Манасчылар.- Фрунзе, Кыргызмамбас, 1942. Эмгектин баалуулугу
2. Байгазиев С. Манастануу. - Бишкек, 2000.
3. «Манас» энциклопедиясы. - Бишкек, 1995, 1, II том.
4. Алп манасчынын албан элеси. - Бишкек, 1994.
5. Улуу манасчы Сагымбай. - Бишкек, 1992.
6. Маргулан А.Чокон жана Манас. - Алма-Ата, 1971.
7. Усупова М.К. Калим Рахматуллиндин «Улуу патриот, укмуштуу «Манас» аттуу эмгеги жөнүндө». // Журнал «Известия вузов», №1, 2014. - С. 209-212.

Рецензент: к.филол.н., доцент Медетов Ж.